

TURINYS

SUDARYTOJO ŽODIS

Kodėl George Orwell rašė esė <i>Darius Pocevičius</i>	7
--	---

1929–1939. Prieškaris

1. Kaip išnaudojama tauta. Britų imperija Birmoje	16
2. Korimas	23
3. Nušauti dramblių	28
4. Prisiminimai iš knygyno	35
5. Išskyrus nigerius	40
6. Ispaniškos mano pupos	45

1939–1945. Karas

7. Marakešas	54
8. Banginio pilve	60
9. Atsiliepiamas apie Adolfo Hitlerio <i>Mein Kampf</i>	96
10. Fašizmo pranašystės	99
11. Dešinioji ar kairioji, tai mano šalis	103
12. Atsiliepiamas apie filmą <i>Didysis Diktatorius</i>	108
13. Liūtas ir vienas ragis. Socializmas ir angliška dvasia	111
14. Literatūra ir totalitarizmas	164
15. Wells, Hitler ir pasaulinė valstybė	168
16. Donaldo McGillo menas	174
17. Rudyard Kipling	185
18. Pacifizmas ir karas	200
19. Prisimenant Ispanijos karą	205
20. Kas yra fašizmas?	224
21. Raffles ir panelė Blandish	228
22. Poezija ir mikrofonas	241
23. Antisemitizmas Britanijoje	249
24. Užrašai apie nacionalizmą	258

1945–1949. Pokaris

25.	Tu ir atominė bomba	278
26.	Geros blogos knygos	282
27.	Kerštas kartus	287
28.	Sportinė dvasia	291
29.	Laisvė ir laimė. Apie Jevgenijaus Zamiatino <i>Mes</i>	295
30.	Literatūros prevencija	299
31.	Arthur Koestler	312
32.	Dvasininkų privilegija. Keletas pastabų apie Salvadorą Dalí	323
33.	Angliškos žmogžudystės nuosmukis	333
34.	Politika ir anglų kalba	337
35.	Kelios mintys apie pilkąją rupūžę	353
36.	Knygų apžvalgininko išpažinimai	357
37.	Dar apie Jamesą Burnhamą	361
38.	Kodėl aš rašau	381
39.	Politika ir literatūra. Apie <i>Guliverio keliones</i>	389
40.	Kaip miršta vargšai	407
41.	Karalius Lyras, Tolstoj ir Juokdarys	417
42.	Link Europos vienybės	433
43.	Rašytojai ir Leviatanas	439
44.	Mintys apie Gandhi	446
45.	Spaudos laisvė	454

Sudarytojo žodis

KODĖL GEORGE ORWELL RAŠĖ ESĖ

Darius Pocevičius

George Orwell (tikr. Eric Arthur Blair, 1903–1950) laikomas bene ryškiausiu XX amžiaus rašytoju ir neabejotinai įtakingu to laikotarpio intelektualu. Šiandien mažne kiekvienas žino garsiausius jo romanus: politinę satyrą *Gyvulių ūkis* ir niūrią pranašiską antiutopiją *1984*. Kiek mažiau skaitytojų susipažinę su autobiografinėmis knygomis *Dienos Paryžiuje ir Londone*, *Lapok*, *aspidistra*, *Katalonijai pagerbti*, balansuojančiomis ties grožinės ir negrožinės literatūros riba. Ir tik patys rafinuočiausi literatūros gurmanai yra mėgavęsi eseistiniais G. Orwello grynuoliais – aštriais ir polemiskais, tačiau visuomet humanistiškais, skelbiančiais klasikinio humanizmo idėjas, pasisakančiais prieš totalitarizmą, už žmonių laisvę ir lygiateisiškumą.

Nors G. Orwell labiau žinomas kaip romanų autorius, iš tikrųjų jis buvo eseistas iki kaulų smegenų. Eseistikos dvasia persmelkta visa jo kūryba. „Esė išreiškia Orwello esybę geriau nei romanai, geriau nei negrožinės literatūros kūriniai. Jose atsiskleidžia Orwell kaip žmogus, Orwell kaip mąstytojas, Orwell kaip politinis rašytojas“, – pabrėžė žinomas britų literatūros kritikas John Carey.

Esė žanrui priskiriami ir 1929 m. publikuoti pirmieji rimti G. Orwello kūriniai, ir paskutiniai, užrašyti mirties patale 1950-ųjų pradžioje. Per du kūrybos dešimtmečius jis parašė daugiau nei 500 trumpų įvairaus pobūdžio eseistinio pobūdžio kūrinių: literatūros, kino ir teatro apžvalgų, knygų, filmų ir spektaklių recenzijų, politikos, kultūros ir socialinio gyvenimo komentarų, laikraščių skilčių ir karo reportažų, politinių pamfletų ir autobiografinių memuarų. Sekdamas ankstyvųjų XVIII–XIX a. britų trumpojo literatūros žanro meistrų – Samuelio Johnsono, Charleso Lambo ir Williama Hazlito – patirtimi, visus šiuos rašinius G. Orwell pavertė esė, tapusiomis XX a. eseistikos klasika.

„Esė puikiai tiko savitam Orwello talentui. Šio žanro elementai ryškūs net ir grožinės literatūros kūriniuose – 1984 romano paviršius nuolat įtrūksta ir suskyla, spaudžiamas eseisto intencijų. Socialinio realizmo romanai, parašyti XX a.

4-ajame dešimtmetyje, paženklinėti ir tam tikra prasme „sugadinti“ eseistinių analizių, o negrožinės literatūros knygos nuolat blaškosi tarp konkretaus ir abstraktaus, tarp nuoseklaus pasakojimo ir jį stabdančių esė ekspozicijų“, – teigia JAV literatūrologas George Packer.

Savo polinkį į eseistiką ir publicistiką ne kartą pripažino ir pats autorius. Štai etaloninėje 1946-ųjų esė „Kodėl aš rašau“ (žr. p. 381) atviraujama apie knygos *Katalonijai pagerbti* stilistiką. G. Orwell prisipažįsta specialiai įterpęs ilgą skyrių, kupiną laikraščių citatų iš Ispanijos pilietinio karo laikų, ir dėl to susilaukęs priekaištų iš literatūros kritikų, esą gerą knygą pavertęs žurnalistika. Tačiau jis sakosi negalėjęs kitaip pasielgti – tas žurnalistinis intarpas jam pasirodė būtinas istorinei tiesai atvaizduoti. „Taikiais laikais tikriausiai būčiau rašęs įmantrias ar grynai aprašomąsias knygas, nė nesusimąstydamas apie savo politines simpatijas. Tačiau buvau priverstas tapti savotišku publicistu“, – konstatavo esė autorius.

G. Orwell iš tiesų gyveno ir rašė neramiais, bet be galo įdomiais laikais: milijonus mirčių atnešęs karas, beatodairiška propaganda ir ideologinis susipriešinimas, intelektualų blaškymasis tarp pacifizmo ir militarizmo, dilemos dėl rašytojų ir kultūrininkų vaidmens sukrėtimų laikotarpiu... „Neramiais laikais šiuolaikiniam pasauliui prireiks daugiau aiškaus mąstymo, gero stiliaus ir paprastų idealų, kuriuos skelbė Orwell“, – 2002 metais pranašavo britų intelektualas Christopher Hitchens.

Tokie laikai, atrodo, jau atėjo. G. Orwell drąsiai kėlė laisvės ir priespaudos, kūrybos ir juodo darbo, demokratijos ir totalitarizmo, taikos ir karo problemas, todėl orveliška stilistika ir jo mintys itin aktualios šiandien, kai taikai, laisvei ir kūrybai vėl iškilo mirtinas pavojus.

Orveliškas stilius ir kitokia orveliškos visuomenės paradigma

Ypatinga G. Orwello esė stilistika, į kurią atkreipė dėmesį ne vienas literatūros kritikas, leidžia kalbėti apie orvelišką stilių, siekusį išspręsti esminį eseistikos uždavinį – kuo glausčiau ir tiksliau išsakyti kuo platesnes ir gilesnes mintis.

Visų pirma, orveliškas stilius pasižymi įvairiems žanrams būdingų stilių samplaika. Rašytojui visiškai natūralu balansuoti tarp grožinės ir negrožinės literatūros, tarp pasakojimo ir analizės, tarp publicistikos ir memuaristikos, tarp meno ir politikos, tarp literatūros ir sociologijos, tarp kultūros ir propagandos, tarp istorinių apybraižų ir savo paties prisiminimų. Tokia stilistikos įvairovė leidžia smarkiai praplėsti kūrybinės raiškos galimybes.

Antra, G. Orwello stilius, trinantis ribą tarp rašytojo ir žurnalisto, suteikia daug erdvės neformaliai, tiesioginiam bendravimui su skaitytojais. Aukštakakčių kultūros snobų nemėgęs britas ilgainiui ištbulino savo firminę kalbos

manierą, kuri primena nuoširdų ir atvirą pokalbį su eiliniu, neišsilavinusiu skaitytoju iš liaudies, be jokio patoso, apsimitinėjimo ir aukštosios literatūros fanaberijų. Apie sudėtingus dalykus kalbėti paprastai – toks orveliškios stilistikos imperatyvas.

Trečia, kai kuriose esė autorius dažnai kalbasi ir diskutuoja pats su savimi, pats sau prieštaraudamas ir pats save nuneigdamas. Pasakodamas, o paskui kritiškai analizuodamas tuos pasakojimus, G. Orwell tarsi nuolat ginčijasi su savimi, įtraukdamas į menamą ginčą ir skaitytojus. Taip irgi išgaunamas atviro ir intymaus bendravimo pojūtis, būdingas orveliškam stiliui.

Vis dėlto orvelišku kur kas dažniau vadinamas anaip tol ne stilius. G. Orwello romane *1984* dominuojantys niūrūs būsimo pasaulio įvaizdžiai Vakarų kultūroje įtvirtino būdvardį „orveliškas“, šiandien pasitelkiamą apibūdinti visuomenei, kurioje valdžia siekia visiškai kontroliuoti žmonių elgesį ir mintis. Kitaip tariant, orvelišku šiandien vadinama viskas, kas kenkia laisvoje visuomenėje gyvenančių asmenų teisėms ir laisvėms: totalitarizmas, masinis sekimas, drakoniška kontrolė, propaganda ir istorijos perrašinėjimas, laisvo žodžio draudimai, nepriklausomos minties slopinimas ir pan.

Paradoksalu, kad šis grėsmingas žodis tapo talpiu sinonimu visko, ko ne kentė ir prieš ką kovoją pats G. Orwell. „Kiekviena rimta mano eilutė, parašyta po 1936-ųjų, buvo tiesiogiai ar netiesiogiai nukreipta prieš totalitarizmą ir už demokratinį socializmą, kaip aš jį suprantu“, – tvirtai pabrėžė jis gyvenimo saulėlydyje. Minėtais 1936-aisiais jaunas rašytojas gyveno Šiaurės Anglijos miesteliuose ir tyrinėjo vietas angliakasių, žemkasių ir gatvės valkatų gyvenimą, kurį aprašė 1937 m. pasirodžiusioje knygoje *The Road to Wigan Pier* (*Kelias į Wiganą prieplauką*). Taigi sulig šia knyga G. Orwell stojo į britų demokratinio socializmo kelią, kurio tradicijos kildinamos iš socialistų Williama Morriso, George'o B. Shaw, Herberto G. Wellso ir Richardo H. Tawney idėjų bei veiklos.

Ne paslaptis, kad G. Orwell buvo kairiųjų pažiūrų, simpatizavęs ir Ispanijos trockistų partijai, ir Didžiosios Britanijos leiboristams. Savo politinių nuostatų rašytojas neslėpė, jas aktyviai gynė ir propagavo. Bene aiškiausiai britiško demokratinio socializmo idėjos suformuluotos 1941-ųjų vasarį atskira brošiūra išleistoje esė „Liūtas ir vienas ragis. Socializmas ir angliška dvasia“ (žr. p. 111). Joje netgi nurodytos šešios programinės kryptys, kuriomis sekant Britų imperijoje būtų pradėtas kurti demokratinis socializmas, t. y. pavyzdinė orveliška visuomenė.

Taigi orveliška visuomenė šiukštu nereiškia totalitarinės priespaudos. Priešingai – ji apibrėžia siektiną, kai kam galbūt utopiškai atrodančią demokratišką ir laisvą visuomenę. Šitą paradigmos pokytį reikia turėti omenyje skaitant politinę G. Orwello eseistiką.

Trumpa G. Orwello eseistikos chronologija

Kaip literatas, Eric Arthur Blair debiutavo sulaukęs vos vienuolikos, lankydamas anglikonų vienuolyno mokyklą Oksfordšyre. Vietinis savaitraštis 1914-ųjų spalį paskelbė patriotišką jo eilėraštį „Awake! Young Men of England“ (liet. „Prabusk, Anglijos jaunuomene!“). Išliko nemažai paauglystėje ir ankstyvoje jaunystėje rašytų pjesių ir eilėraščių, tačiau jie dažniausiai lieka rankraščių pavidalu kaip istoriniai relikvai.

Baigęs koledžą, pritrūkęs pinigų studijoms universitete ir penkerius metus pratarnavęs policijos tarnyboje Didžiosios Britanijos kolonijoje Birmoje (dab. Mianmaras), jaunuolis grįžo į Angliją, tačiau netrukus, 1928-ųjų pradžioje, persikraustė į Paryžių ir pradėjo aktyvią žurnalistinę veiklą rašydamas prancūzų ir anglų kalbomis.

Kaip publicistas debiutavo parašęs straipsnį apie cenzūrą Anglijoje ir tų metų spalį publikavęs jį garsaus Prancūzijos komunisto Henri Barbusse'o redaguojamame žurnale *Monde*. Netrukus, pačioje 1928-ųjų pabaigoje, debiutavo anglakalbėje spaudoje ironišku straipsniu apie Prancūzijos dešiniųjų bandymą įsteigti beveik nemokamą laikraštį. Publikacija pasirodė „paradokso karaliumi“ vadinamo britų rašytojo Gilberto K. Chestertono, jį jaunasis E. Blair tuomet laikė savo mokytoju, žurnale *G.K.'s Weekly*. Tuo pat metu Prancūzijos kairiųjų savaitraštyje *Le Progrès Civique* pasirodė ištisas E.A. Blairo vardu pasirašytas straipsnių ciklas apie bedarbiystę, skurdą ir elgetavimą Anglijoje. Šiame leidinyje tada paskelbta ir esė „Kaip išnaudojama tauta“ (žr. p. 16), pasakojanti apie metodus, kokiais Britų imperija melžė savo kolonijas. Skaitant rašinį nesunku pajusti orvelišką stilistikos dar neatradusio pradedančio publicisto plunksną.

Ištisą dešimtmetį būsimoji literatūros garsenybė buvo priversta publikuoti nedideliuose, mažai žinomuose, dažnai kairiuosiuose leidiniuose, kuriuose dirbo pažįstami ar draugai. Nuo 4-ojo dešimtmečio pradžios E. A. Blair bendradarbiavo žurnale *The Adelphi*, jį įsteigęs literatūros kritikas John M. Murry tuomet buvo užsidedęs marksizmo idėjomis ir savo fermoje Esekse subūręs kairiųjų komuną, kuri ten gyvavo kelerius metus. Literatūros apžvalgas skelbė savaitraštyje *New English Weekly*, jo redakcija rėmė šiandien mažai žinomą Socialinio kredito partiją, siekusią panaikinti socialinę nelygybę. Bene solidžiausias leidinys, suteikęs prieigą jaunam žurnalistui per vaikystės bičiulio Cyrilo Connolly protekciją, buvo *New Statesman and Nation* žurnalas, tada irgi smarkiai pasislinkęs kairėn ir propagavęs vadinamojo fabianizmo teoriją, neva kapitalizmas pats laipsniškai peraus į socializmą.

Būtent šituose leidiniuose pasirodė pirmos orveliškio stiliaus pavyzdžiais tapusios esė: 1931-ųjų rugpjūtį – „Korimas“ (žr. p. 23), 1936-ųjų rudenį – „Nušauti

drambli“ (žr. p. 28) ir „Prisiminimai iš knygyno“ (žr. p. 35). Pirmoji pasirašyta E. Blairo pavarde, kitos – G. Orwello pseudonimu. Slapyvardis užgimė 1933 m. gana kurioziškomis aplinkybėmis: E. Blair buvo įsitikinęs, kad dviejų leidyklų atmesta knyga *Dienos Paryžiuje ir Londone* yra nevykusi ir nenorėjo su ja sieti tikro savo vardo, bet pasiliko pseudonimą knygą palankiai sutikus kritikams ir visuomenei.

Prieš 1936-ųjų Kalėdas, pakeliui papietavęs su Henry Milleriu Paryžiuje, G. Orwell išvyko į pilietinio karo apimtą Ispaniją, įstojo į respublikonų gretas, tapo trockistų milicijos būrio kapralu, snaiperio kulkos buvo sužeistas į gerklę ir kitų metų liepos pradžioje grįžo Anglijon. Per tą pusmetį pamatęs ne tik solidarią antifašistų kovą prieš generolo Franco perversmą, bet ir nepamatuotą karo smurtą bei bjaurias kairiųjų rietenas dėl valdžios, inspiruotas didžiųjų geopolitinių jėgų, visa tai atvirai aprašė knygoje *Katalonijai pagerbti* ir keliose esė: „Ispaniškos mano pupos“ (žr. p. 45) ir „Prisimenant Ispanijos karą“ (žr. p. 205).

Knyginis G. Orwello eseistikos debiutas buvo kuklus. 1940-ųjų kovą Anglijos knygynuose pasirodė nedidukė knyga *Inside the Whale (Banginio pilve)*, išleista 1 100 egzempliorių tiražu ir uždirbusi autoriui vos 30 svarų honoraro. Rinkinį sudarė trys esė: biografinais faktais paremta nedidelės apimties monografija apie Charleso Dickenso kūrybą, kritinė prieškarinio Anglijoje leistų, mokyklinio amžiaus berniukams skirtų savaitinių žurnalų analizė ir H. Millerio romano *Vėžio atogrąža* recenzija, suteikusi pavadinimą knygai (žr. p. 60). Hitlerio legionams nuvilnijus per Vakarų Europą, rinkinys pasiklydo dramatiškuose karo įvykiuose, dalį tiražo sunaikino bombų sprogimai Londone. Nors žymi literatūros kritikė Queenie D. Leavis recenzijoje tvirtino, kad G. Orwell yra vienas geriausių prozos stilistų iš tuo metu rašiusių anglų kalba, knyga nesusilaukė atgarsio ir netrukus buvo pamiršta.

Karo pradžioje išsiplėtė G. Orwello eseistikos sklaidos geografija. 1940-ųjų pavasarį jis pradėjo rašyti į demokratinių socialistų laikraštį *Tribune* ir bičiulio C. Connolly įsteigtą literatūros žurnalą *Horizon*, o nuo 1941-ųjų – į Niujorke leistą *American Partisan Review* ir užmezgė ryšius su kairiaisiais JAV intelektualais.

Bet didžiausią postūmį žurnalistinei rašytojo karjerai suteikė oficialus valstybinis postas – 1941-ųjų rugpjūtį jis buvo priimtas į BBC Rytų tarnybą ir turėjo laikytis drausmės vykdydamas vyriausybės politiką ir skleisdamas jos aprobuotą propagandą. G. Orwellui atsivėrė ne tik BBC žurnalo *The Listener*, bet ir seniausio pasaulyje sekmadieninio laikraščio *The Observer* redakcijos durys. 1942–1945 m. jo eseistika dažniausiai pasirodydavo *Tribune* ir *The Observer* laikraščiuose. Pirmajame rašytojas dirbo literatūros redaktoriumi, antrajame – karo korespondentu. Tai buvo patys produktyviausi G. Orwello kaip publicisto metai, padovanoję

žmonijai tokias puikias politines esė kaip „Literatūra ir totalitarizmas“ (žr. p. 164) ir „Užrašai apie nacionalizmą“ (žr. p. 258).

1945-ųjų vasaros pabaigoje dienos šviesą išvydo vienas populiariausių G. Orwello grožinių kūrinių – distopinė satyra *Gyvulių ūkis*, o po pusmečio – esė rinkinys *Critical Essays (Kritinės esė)*, paties autoriaus sudarytas iš 10-ies geriausių karo metais parašytų literatūrologinių ir publicistinių straipsnių. Į jį pateko ir dailininko Salvadoro Dalí siurrealistinės tapybos apžvalga „Dvasininkų privilegija“ (žr. p. 323), 1944-ųjų pabaigoje susilaukusi cenzūros *Saturday Book* meno antologijoje, mat puritoniškų pažiūrų leidėjai nusprendė, kad padorumo sumetimais šią esė reikia išimti leidinį jau atspausdinus...

Didžiojoje Britanijoje *Critical Essays* pasirodė 3 tūkst. ir netrukus pakartota 5,6 tūkst. egzempliorių tiražu, o JAV susilaukė penkiatūkstantinio tiražo pakeistu pavadinimu – *Dickens, Dalí & Others (Dickens, Dalí ir kiti)*.

Garsiausi to meto kritikai negailėjo pagyrų knygai ir jos autoriui. Seras Victor S. Pritchett kai kurias esė palygino su „nuostabiais politinės antropologijos grynuoliais, kuriuos aukštos prabos literatūra pavertė nonkonformistinis autorius protas“. Bene įtakingiausias XX a. vidurio literatūrologas Edmund Wilson pavadino autorių „vieninteliu šiuolaikiniu sociologinės kritikos meistru“, gyrė „už tiesų ir disciplinuotą prozos stilių“, už drąsą atmesti dominuojančią ortodoksiją. Pats G. Orwell 1947-aisiais neabejojo, kad *Critical Essays* yra viena iš trijų svarbiausių jo knygų greta *Gyvulių ūkio* ir *Katalonijai pagerbti*.

Pokariu, 1945–1949 metais, G. Orwell atsidėjo rimtų analitinių esė rašymui. Kelios jų – „Literatūros prevencija“ (žr. p. 299) ir „Politika ir literatūra“ (žr. p. 389) – pasirodė trumpai gyvavusiam, bet solidžiame britų filosofijos, psichologijos ir estetikos žurnale *Polemic*. Kitos – „Kodėl aš rašau“, „Politika ir anglų kalba“ (žr. p. 337), „Knygų apžvalgininko išpažinimai“ (žr. p. 357), „Rašytojai ir Leviatanas“ (žr. p. 439) – išsibarstė po žurnalus ir laikraščius, nekantriai laukusius išpopuliarėjusio rašytojo kūrinių. Kaip tik pokario laikotarpiu buvo sukurta daugiausia vertingų esė, vėliau patekusių į auksinį G. Orwello kūrybinio palikimo fondą.

1950-ųjų sausio viduryje, likus kelioms dienoms iki mirties, rašytojo užrašų knygelėje atsirado epigrama, apibūdinanti stilistinius literatų gebėjimus: „Sulaukęs 50-ies kiekvienas įgyja tokį veidą, kokio nusipelnė.“ Keturiasdešimt šešerių metų G. Orwell tuomet dar tik kopė į šlovės zenitą, bet buvo aiškiai įgijęs savitą literatūrinį veidą.

Sulig kiekvienais metais pomirtinė jo šlovė vis augo. Beveik kasmet pasirodydavo naujų G. Orwello esė rinkinių ir rinktinių anglų kalba, pasipylė jų vertimai į kitas kalbas.

Rašytojo žmona Sonia Orwell, padedama bibliotekininko Iano Anguso, ėmėsi tvarkyti kūrybinį vyro palikimą. 1968 m. knygynus pasiekė 4-ių tomų leidinys *The Collected Essays, Journalism and Letters* (*Atrinktos esė, žurnalistika ir laišškai*), sudarytas iš daugiau nei 500 esė, straipsnių, knygų apžvalgų ir laiškų.

Ne visi buvo patenkinti savitu S. Orwell ir I. Anguso požiūriu, G. Orwellą vertinusių labiau kaip rašytoją ir literatūros kritiką, o ne kaip publicistą ir politikos apžvalgininką. „Vis dar reikia pilno Orwello eseistikos ir kitų rašinių leidinio“, – reikalavo jo kūrybos gerbėjai ir tyrinėtojai.

Toks leidinys pasirodė tik 1998 metais. Anglų filologijos prof. Peterio Davisono sudarytas pilnas G. Orwello raštų rinkinys *The Complete Works of George Orwell* išėjo 20-ies tomų, daugiau nei 8 500 puslapių apimties. Į šio autoritetingo leidinio 1–9 tomus įtraukti grožinės ir negrožinės literatūros kūriniai, o į 10–20 tomus – visos žinomos esė, publicistiniai straipsniai, eilėraščiai, pjesės, laišškai, dienoraščiai ir radijo laidų stenogramos. Į pastaruosius vienuolika tomų pateko 379 recenzijos, kai kurios egzistavusios tik mašinraščiuose, 169 straipsniai ir esė, daugybė laiškų ir kitokių rašinių – pateikta viskas, ką G. Orwell kada nors parašė. Visi tomai kruopščiai suredaguoti siekiant atkurti pirminius autoriaus ketinimus. Šiam titaniškam darbui atlikti P. Davison atidavė 17 metų.

Atsirado ir fundamentalių leidinių, apimančių vien eseistiką. Solidus foliantas skaitytojus nudžiugino 2002-aisiais, susiruošus minėti rašytojo šimtmetį. Literatūrologas J. Carey, atrinkęs 241-ą eseistinio pobūdžio tekstą, sudarė daugiau nei 1 400 puslapių „Everyman’s Library“ serijos knygą *Essays (Esė)*.

Žinoma, tokie masyvūs ir išsamūs leidiniai greičiau skirti G. Orwello kūrybą studijuojantiems asmenims, o ne eiliniams skaitytojams. Šie pageidauja mažesnės apimties knygų su žinovų atrinktomis geriausiomis, išliekamąją vertę turinčiomis esė. Nuo 1950-ųjų vien anglų kalba pasirodė daugiau nei tuzinas įvairių G. Orwello esė rinkinių. Atranka – subjektyvus dalykas, rinktinių turinys smarkiai įvairuoja, todėl ideali – vienintelė ir nepakartojama – rinktinė greičiausiai niekada nebus sudaryta. Nepaisant to, darbas tęsiamas.

Lietuviškos rinktinės sudarymo principai

Lietuvos skaitytojams G. Orwello eseistika menkai pažįstama. Kultūrinės spragos anaip tol neužpildė minčių rinktine pavadintas 2019 m. leidinys *Apie tiesą (Orwell On Truth)* – gana paviršutiniška kompiliacija, sudaryta į vientisą tekstą laisvai sujungus trumpas G. Orwello kūrinių, įskaitant ir grožinius, ištraukas. Į šį leidinį pateko kelių garsiausių esė fragmentai, tačiau jis toli gražu nerepresentavo žinomo XX a. politikos ir kultūros apžvalgininko, publicisto ir intelektualo kūrybos.

Lietuviška eseistikos rinktinė nepretenduoja į tokią išsamią reprezentaciją kaip J. Carey *Essays*. Atrinkdamas geriausias G. Orwello esė, sudarytojas vadovavosi kolektyviniu protu, įkūnytu anksčiau, 1950–2024 m., sudarytose rinktinėse. Kelrodėmis žvaigždėmis pasirinktos dvi knygos: klasikinė 40-ies esė rinktinė *The Penguin Essays of George Orwell* (1984), perleidžiama kas dešimtmetį, ir prof. Stefano Collini sudaryta 19-os esė rinktinė *Selected Essays* (2021), išleista „Oxford World’s Classics“ knygų serijoje.

Greta laiko patikrintų esė į lietuvišką rinktinę įtraukti ir ne tokie žinomi, tačiau kontroversiški ir įdomūs tekstai: Adolfo Hitlerio knygos *Mein Kampf* ir Charleso Chaplino filmo *Didysis diktatorius* recenzijos, demokratinį socializmą propaguojantys ir pacifizmą prieštarigai vertinantys straipsniai.

Taip gimė rinktinė, sudaryta iš 45-ių kūrinių ir pavadinta pagal chrestomatinę G. Orwello esė „Kodėl aš rašau“, bene geriausiai atskleidžiančią autoriaus intencijas. Joje deklaruotas ir kūrybinis autoriaus moto: „Per pastaruosius dešimt metų labiausiai norėjau padaryti štai ką: politinį rašymą paversti menu.“

Dažname G. Orwello publicistikos kūrinyje glaudžiai persipina įvairios temos, todėl sudarytojas pasirinko ne teminį, o chronologinį sudarymo principą. Esė surikiuotos pagal pirmąsias jų publikavimo datas. Anksčiausia publikuota prancūzų kalba 1929 metais, paskutinioji dienos šviesą išvydo 1972 metais, palikimo tvarkytojui I. Angusui atradus rankraščio originalą.

Patogumo dėlei turinyje išskirti trys laikotarpiai: prieškario, karo ir pokario. Jie daugiausia atspindi ir paties autoriaus kūrybos evoliuciją: orveliško stiliaus paieškų, produktyvumo ir brandos etapų. Todėl nenuostabu, kad į rinktinę pateko daugiausia pokariu parašytų esė – beveik pusė, 22 iš 45, o stiliaus paieškų etapą iliustruoja vos 6 esė.

G. Orwello kūrybos šedevrai *Gyvulių ūkis* ir 1984 iki šiol neprarado aktualumo ir puikuojašis daugelio šalių, tarp jų ir Lietuvos, populiariausių knygų sąrašuose. Šiuos du politinės satyros ir fantastinės antiutopijos žanro grynuolius turėtų natūraliai papildyti šiandien ne mažiau aktuali eseistikos rinktinė. Praturtindama lietuvišką orveliadą, supažindindama su svarbiausiomis karo ir pokario verpetuose besiblaškančios Europos idėjomis, ji praplės išprususių Lietuvos skaitytojų, eseistikos gurmanų ir viešųjų intelektualų ratą. Turbulentiškais mūsų laikais G. Orwello balsas vėl labai svarbus.

1929–1939

PRIEŠKARIS

Ponas E. A. Blair, keletą metų gyvenęs Birmoje, parašė mums² šį įdomų straipsnį, atskleidžiantį metodus, kokiais Britų imperija melžia savo kolonijas Azijoje.

Birma yra tarp Indijos ir Kinijos. Etnologiškai ji priklauso Indokinijai.

Ji tris kartus didesnė už Angliją ir Velsą, joje gyvena apie keturiolika milijonų gyventojų, iš kurių maždaug devyni milijonai yra birmiečiai.

Likusieji – tai nesuskaičiuojamos mongolų gentys, įvairiais laikais atsikėlusios iš Vidurinės Azijos stepių, ir indai, atvykę po to, kai angliai okupavo Birmą.

Birmiečiai yra budistai, o gentys garbina įvairius pagoniškus dievus.

Norint susikalbėti su Birmoje gyvenančiais tokios įvairios kilmės žmonėmis jų kalba, reikėtų mokėti apie šimtą dvidešimt skirtingų kalbų ir tarmių.

Ši šalis, kur gyventojų tankumas dešimtkart mažesnis negu Anglijoje, yra viena turtingiausių pasaulyje. Joje gausu gamtos išteklių, kurie dar tik pradedami eksploatuoti.

Čia esama alavo, volframo, nefrito, rubinų, ir tai anaip tol ne vienintelės Birmos naudingosios iškasenos.

Šiuo metu čia išgaunama penki procentai pasaulio naftos, jos atsargos toli gražu neišsemtos.

¹ George Orwell šią esė parašė Prancūzijos kairiųjų žurnalui *Le Progrès Civique*,ėjusiam 1919–1939 metais. Žurnalo redaktorius Raoul Nicole išvertė ją į prancūzų kalbą. Deja, angliškai rašytas originalas neišliko, todėl vėliau ji buvo išversta „atgal“ iš prancūzų į anglų. Už Orwellui nebūdingą teksto suskaidymą į trumpas pastraipas tikriausiai atsakingas žurnalas. (*Sud. past.*)

² 1929 m. kovo 22 d., kai Orwell dar gulėjo Kočio miesto ligoninėje, Raoul Nicole nusiuntė jam laišką, kuriame apgailėstavo dėl Orwello ligos ir dėkojo už straipsnį apie Birmą. Redaktorius rašė, kad įtrauks straipsnį į vieną artimiausių *Le Progrès Civique* numerių ir kad, tiesą sakant, jis jau būtų pasirodęs, jeigu žurnalas nebūtų buvęs užverstas straipsniais apie užsienio reikalus. Birželio 11 d. Orwellui buvo sumokėti 225 frankai. Kiek žinoma, tai buvo paskutinė Paryžiuje išėjusi jo esė. (*Angl. red. past.*)

Tačiau didžiausias gerovės šaltinis, maitinantis tarp aštuoniasdešimt ir devyniasdešimt procentų gyventojų, – tai ryžių laukai.

Ryžiai auginami visur aplink Iravadį, tekantį per Birmą iš šiaurės į pietus.

Pietuose, didžiulėje deltoje, kur Iravadis kasmet suneša tonas aliuvinio dumblo, dirvožemis nepaprastai derlingas.

Itin gausus ir kokybiškas derlius leidžia Birmai eksportuoti ryžius į Indiją, Europą ir netgi Ameriką.

Be to, temperatūros svyravimai čia retesni ir ne tokie smarkūs kaip Indijoje.

Dėl gausių kritulių, ypač pietuose, nebūna sausrų ir ne pernelyg karšta. Taigi klimatą galima laikyti vienu sveikiausių tropikuose.

Jei dar pridursime ypatingą Birmos gamtos grožį, – plačias upes, aukštus kalnus, amžinai žaliuojančius miškus, ryškiaspalves gėles, egzotiškus vaisius, – į galvą pats ateis posakis „rojus žemėje“.

Todėl nenuostabu, kad anglai ilgai bandė jį užvaldyti.

1820 metais jie užėmė didelę Birmos dalį. Tokią operaciją pakartojo 1852 metais, o galiausiai, 1882-aisiais, Jungtinės Karalystės vėliava suplevėsavo bemaž virš visos šalies.

Kai kurios kalnuotos vietovės šiaurėje, kur gyvena nedidelės laukinės gentys, iki šiol nėra pakliuvusios į britų gnaužtus, bet vis labiau panašu, kad jas ištiks toks pat likimas kaip ir likusią šalies dalį, nes vyksta procesas, eufemistiškai vadinamas „taikiu įsiskverbimu“, kitaip tariant – „taiki aneksija“.

Šiame straipsnyje nesirengiu nei girti, nei peikti šios britų imperikalizmo apraiškos, tiesiog konstatuokime, kad tai yra logiškas bet kokios imperialistinės politikos rezultatas.

Bus kur kas naudingiau ekonominiu bei politiniu požiūriu panagrinėti gerąsias ir blogąsias britų valdymo puses.

Pradėkime nuo politikos.

Visų Britų imperijos kontroliuojamų Indijos provincijų valdžia neišvengiamai yra despotiška, nes tik grasinant jėga galima priversti paklusti kelis milijonus gyventojų.

Bet šis despotizmas nematomas. Jis slepiasi po demokratijos kauke.

Didysis anglų principas valdant rytiečius yra toks: „Tegul europietis niekada nedaro to, ką gali daryti rytietis.“ Kitaip tariant, aukščiausiaji valdžia lieka britų rankose, o smulkūs tarnautojai, kurie rūpinasi kasdieniais reikalais ir tiesiogiai kontaktuoja su žmonėmis, yra vietiniai.

Antai žemesni teismo pareigūnai, visi policininkai iki inspektoriaus, pašto tarnybos darbuotojai, valdžios įstaigų tarnautojai, kaimų seniūnai ir t. t. Birmoje yra birmiečiai.

Neseniai, siekiant nuraminti viešąją nuomonę ir sustabdyti nacionalistinę agitaciją, kuri jau buvo pradėjusi kelti nerimą, netgi nuspręsta išsilavinusiems vietiniams gyventojams leisti kandidatuoti į keletą svarbių postų.

Vietinių gyventojų įdarbinimo valdininkais sistema turi bent tris privalumus.

Pirma, vietiniai sutinka dirbti už gerokai mažesnę atlyginimą negu europiečiai.

Antra, jie geriau supranta savo tautiečių mąstyseną, o tai padeda lengviau išspręsti teisinius ginčus.

Trečia, jiems patiems naudinga rodyti lojalumą valdžiai, kuri duoda jiems pragyvenimo šaltinį.

Taigi tvarka palaikoma užsitikrinant glaudų bendradarbiavimą su labiau ar menkiau išsilavinusiomis klasėmis, kurių nepasitenkinimas galėtų iškelti sukilimo lyderius.

Šiaip ar taip, britai kontroliuoja Birmą. Žinoma, ji, kaip ir kitos Indijos provincijos, turi parlamentą – juk reikia vaizduoti demokratiją, – bet iš tikrųjų tam parlamentui suteikta labai mažai galių.

Jo jurisdikcijai nepriklauso nieko svarbaus. Dauguma parlamento narių – valdžios marionetės, ir ji nevengia jais naudotis, kad dar užuomazgoje pakirstų netinkamo įstatymo projektą.

Be to, kiekvienai provincijai anglai skiria gubernatorių, kuris, tarsi koks Jungtinių Valstijų prezidentas, turi absoliučią veto teisę ir gali atmesti bet kokią jam nepatinkantį pasiūlymą.

Vis dėlto, nors britų valdžia, kaip jau minėjome, iš esmės yra despotiška, ji anaipol nėra nepopuliari.

Anglai tiesia kelius ir kanalus, – žinoma, daro tai savo labui, bet birmiečiai iš to turi naudos, – stato ligonines, atidaro mokyklas, palaiko viešąją tvarką.

O birmiečiai yra paprasti valstiečiai, dirbantys žemę.

Jie dar nėra pasiekę to intelektualinės raidos etapo, kai pradeda rūpėti šalies nepriklausomybė.

Jų kaimas yra jų visata ir, kol niekas netrukdo ramiai dirbti savo laukus, jiems nesvarbu, ar jų šeimininkų odos spalva juoda, ar balta.

Tokią Birmos gyventojų politinę apatiją įrodo tai, kad britų karines pajėgas šalyje tesudaro du anglų pėstininkų batalionai ir maždaug dešimt indų pėstininkų bei raitosios policijos batalionų.

Taigi dvylikos tūkstančių ginkluotų vyrų, daugiausia indų, pakanka keturiolikai milijonų gyventojų suvaldyti.

Pavojingiausi valdžios priešai – tai prasilavinusių klasių jaunimas. Jei tos klasės būtų gausesnės ir tikrai išsilavinusios, jos galbūt galėtų iškelti revoliucijos vėliavą. Bet taip nėra.

Pirmiausia, žinoma, dėl to, kad, kaip matėme, dauguma birmiečių yra valstiečiai.

Antra, britų valdžia stengiasi apsiriboti tik trumpu žmonių apmokyimu, kuris bemaž bevertis, jo vos pakanka būti pasiuntiniu, žemesnio lygio valdininku, advokato klerku ar kitu smulkiu tarnautoju.

Techninio ir pramoninio mokymo vengiama. Šios taisyklės laikomasi visoje Indijoje, tuo siekiama neleisti Indijai tapti pramonine šalimi, galinčia konkuruoti su Anglija.

Nesuklysiu sakydamas, kad beveik kiekvienas išsilavinęs birmietis yra mokėsis Anglijoje ir dabar priklauso nedidelei pasiturinčiųjų klasei.

Taigi, nesant išsilavinusių klasių, neegzistuoja ir viešoji nuomonė, kuri galėtų skatinti sukilti prieš Angliją.

Dabar pasvarstykite ekonominius reikalus. Ir šiuo atveju matome, jog birmiečiai kaip visuma nėra pakankamai išprusę, kad suprastų, kaip su jais elgiamasi, taigi ir nepakankamai išprusę, kad parodytų bent menkiausią pasipiktinimą.

Be to, didelės ekonominės žalos jie kol kas nepatiria.

Tiesa, kad britai užgrobė kasyklas ir naftos gręžinius. Tiesa, kad jie kontroliuoja medienos gamybą. Tiesa, kad visokiausio plauko tarpininkai, brokeriai, malūnininkai, eksportuotojai susikrovė iš ryžių milžiniškus turtus, o gamintojai, tai yra valstiečiai, iš to nieko negavo.

Tiesa ir tai, kad greitai pralobę verslininkai, prisipelnę iš ryžių, benzino ir t. t., toli gražu nepakankamai prisideda prie šalies gerovės ir kad jų pinigai, užuot per mokesčius didinę vietines pajamas, keliauja į užsienį ir išleidžiami Anglijoje.

Būdami sąžiningi, turime pripažinti, kad britai gana begėdiškai apiplėšinėja Birmą.

Tačiau reikia pabrėžti, kad birmiečiai kol kas to beveik nepastebi. Jų šalis tokia turtinga, gyventojai tiek išsisklaidę, o jų poreikiai, kaip ir visų rytiečių, tokie menki, kad jie net nesuvokia, jog yra išnaudojami.

Savo žemės lopinėlių dirbantis valstietis gyvena daugmaž taip pat, kaip jo protėviai Marco Polo laikais. Norėdamas jis gali už priimtina kainą nusipirkti neliestos žemės.

Žinoma, jis gyvena sunkiai, bet, apskritai imant, be rūpesčių.

Žodžiai „badas“ ir „nedarbas“ jam nieko nereiškia. Darbo ir maisto užtenka visiems. Kam sukti sau galvą?

Tačiau, ir tai svarbu, birmiečiai nukentės, kai jų šalies turtai anksčiau ar vėliau pradės sekti.

Nors po karo Birma šiek tiek pažengė į priekį, dabar valstietis jau gyvena skurdžiau negu prieš dvidešimt metų.

Jis vis labiau junta žemės mokesčių našta, kurios neatsveria didesnis derlius.

Užmokestis darbininkams atsilieka nuo pragyvenimo išlaidų.

Priežastis ta, kad britų valdžia leido laisvai įvažiuoti į Birmą ištisoms ordoms indų; atvykę iš kraštų, kur tiesiogine prasme mirė badu, jie čia dirba beveik už dyką ir todėl yra grėsmingi birmiečių konkurentai.

Pridėjus sparčiai augantį gyventojų skaičių, – paskutinio surašymo duomenimis, per dešimt metų jų padaugėjo dešimčia milijonų, – nesunku suprasti, kad anksčiau ar vėliau, kaip ir visose perpildytose šalyse, birmiečiai neteks savo žemių, taps pusiau vergais, tarnaujanciais kapitalizmui, šalyje ims trūkti darbo.

Tada jie sužinos tai, ką šiandien vargu ar įtaria: kad naftos gręžinius, kasyklas, malimo pramonę, ryžių pardavimą ir auginimą kontroliuoja britai.

Taip pat jie suvoks savo pačių pramoninį neišmanumą pasaulyje, kur pramonė dominuoja.